

SZEMBEN A HALÁLLAL

ANNE BOYER

SZEMBEN A HALÁLLAL

- FÁJDALOM,
- SEBEZHETŐSÉG,
- HALANDÓSÁG,
- GYÓGYÁSZAT,
- MŰVÉSZET,
- IDŐ,
- ÁLMOK,
- ADATOK,
- KIMERÜLTÉG,
- RÁK,
- ÉS GONDOSKODÁS

ANNE BOYER

-
-
-
-

A fordítás alapja: The Undying

Copyright © 2019 by Anne Boyer
All rights reserved.

Fordította: © Kenyeres Anna, 2021

Szerkesztette: Sebes Katalin
Borítóterv: Sólyom Melinda

HVG Könyvek, Budapest, 2021
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Krausz Veronika

www.hvgkonyvek.hu

ISBN 978-963-565-034-7

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképes úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított Magyar
Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Szauer Péter

Nyomdai előkészítés: HVG Grafikai Stúdió

Nyomás: Mondat Nyomdaipari és Szolgáltató Kft.
Felelős vezető: Nagy László

„Nem tudnám, ha akár tíz nyelvem
volna, ha tíz szám.”

HOMÉROSZ: Íliász (*Ilias*)¹

TARTALOMJEGYZÉK

PROLÓGUS	9
INKUBÁCIÓ	19
A PAVILON SZÜLETÉSE	47
BETEGÁGY	83
VALÓRA VÁLT-E A JÓSLAT?	119
AZ ÁTVERÉS	141
GIULIETTA MASINA KÖNNYEINEK TEMPLOMÁBAN	173
ELVESZTEGETETT ÉLET	195
HALÁL EGYENES ADÁSBAN	205
EPILÓGUS/ÉS AMI MEGMENTETT	219
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	229
A SZERZŐRŐL	233
FORRÁSOK	234
JEGYZETEK	236

PROLÓGUS

Susan Sontag 1972-ben azt tervezte, hogy kiad egy könyvet *A nők halála, A nők és a halál* vagy *Hogyan halnak meg a nők?* címmel. Munkanaplójának tanúsága szerint 11 nő haláláról akart anyagot gyűjteni.¹ Köztük volt Virginia Woolf, Marie Curie, Jeanne d'Arc, Rosa Luxemburg és Alice James is.

Alice James 1892-ben halt meg emlőrákban, 42 évesen. Naplójában így írja le a tumort: „szentségtelen gránittömb a mellemben”.² Sontag később ezt az idézetet használja *A betegség mint metafora (Illness as Metaphor)* című művében, amely saját, emlőrákkal folytatott küzdelméről szól.³ Sontagnál 1974-ben, 41 éves korában fedezték fel a daganatot.

Ebben a könyvében Sontag úgy ír betegségről, mint valami személytelen dologról. A rák és az egyes szám első személy sosem szerepel egyetlen mondatban. Rachel Carsonnál 1960-ban, 53 évesen diagnosztizáltak emlőrákot, amikor épp a *Néma tavasz (Silent Spring)*⁴ című könyvén dolgozott – ez az egyik legfontosabb alkotás a daganatos betegségek kulturális történetében. Carson sosem beszélt nyilvánosan a betegségről, amely 1964-ben bekövetkezett halálához vezetett. Sontag a kezelése idején feltűnően rit-

kán és szűkszavúan írt a naplójába. Ám ebből a kevésből is látszik, hogy a kór milyen rombolóan hat a gondolkodásra, különösen a kemoterápia miatt, amely súlyos, hosszú távú károsodást okozhat a kognitív teljesítőképességben. 1976 februárjában, miközben kemoterápiás kezelés alatt állt, így írt: „Jó lenne egy mentális edzőterem.” A következő bejegyzés csak hónapokkal később születik meg, 1976 júniusában: „amikor épp képes vagyok a betűvetésre...”⁵

Jacqueline Susann 1966-os, *Babák völgye (Valley of the Dolls)* című regényének Jennifer nevű szereplőjét emlőrákkal diagnosztizálják, és annyira fél melle eltávolításától, hogy inkább öngyilkos lesz. „Egész életemben a rák szó halált, félelmet, valamint olyan förtelmet jelentett, ami engem nem érhet utol. Most utolért. És az a vicc benne, hogy a legkevésbé sem magától a ráktól félek, még akkor sem, ha kiderül, hogy a halálos ítéletem. Csak attól, hogy mit tesz az életemmel.”⁶

A feminista író, Charlotte Perkins Gilman, akinél 1932-ben fedezték fel a betegséget, szintén önkézeivel vetett véget az életének. „A rák helyett inkább a kloroformot választom”, írja.⁷ Jacqueline Susann, aki 44 éves volt, amikor daganatot találtak a mellében, 1974-ben halt meg, abban az évben, amikor Susan Sontag megkapta a diagnózist.

Audre Lorde költőnőnél 1978-ban, 44 éves korában szintén emlőrákot állapítottak meg. Akárcsak Sontag, ő is

egyik szám első személyben ír a rákról híres *The Cancer Journals* (Ráknapló) című művében, amelyben beszámol a diagnózisról és a kezeléssel, és egyben felhívást intéz mindnyájunkhoz: „Nem akarom, hogy ez az írás csak a gyászról szóljon. Nem akarom, hogy soraim között csupán a könnyek peregjenek.” Számára a rák okozta életválság olyan, mint amikor „a harcosszerűen újabb és újabb fegyvereket próbál ki”.⁸ Lorde 1992-ben halt bele a betegségébe.

Lorde-hoz hasonlóan Fanny Burney brit író is, aki a daganatát 1810-ben fedezte fel, egyik szám első személyben számol be emlőeltávolító műtétjéről. A beavatkozást érzéstelenítés nélkül végezték, Burney mindvégig magánál volt.⁹

Nemhogy napokig vagy hetekig, de hónapokig képtelen voltam e szörnyűségről beszélni anélkül, hogy újra átéltem volna az egészet. Még csak nem is gondolhattam rá büntetlenül. Már egyetlen kérdés is annyira felzaklatott, hogy rosszul lettem. Még most, kilenc hónappal később is megfájdul a fejem, ahogy ezt a beszámolót írom. Ezt a nyomorúságos beszámolót...

„Írj aforisztikusan”, jegyzi fel Sontag a naplójában, amikor arról töpreng, hogyan is szóljon a rákról *A betegség mint metafora* című könyvében.¹⁰ Az emlőrák nem egykönnyen fér össze az énnel, aki „e szörnyűségről” akarna beszélni, és megfogalmazná „ezt a nyomorúságos beszámolót”. A be-

tegség néha elpusztítja ezt az ént, de néha a kórral küzdő személy már hamarabb megteszi – öngyilkossággal, vagy az írói makacsság által, amely nem tűri a rák és az egyes szám első személy együttes említését:

„[Kihagyva] 2014-ben, 41 éves korában emlőrákkal diagnosztizáltak.”

vagy

„41 éves koromban, 2014-ben [kihagyva] diagnosztizáltak.”

Kathy Acker regényírónál 1996-ban, 49 évesen találták meg a daganatot. „Úgy mondom el a történetemet, ahogy én megéltem”, kezdi a *The Guardian*nek írt, „The Gift of Disease” (A betegség ajándéka) című, szokatlanul szóki-mondó beszámolóját. „Még most is furcsa számomra. Azt sem tudom, miért mesélem el. Sosem voltam érzélgős fajta. Talán csak annyit akarok közölni, hogy megtörtént.” Acker nem tudja, miért beszél el a történetét, mégis megteszi. „Tavaly áprilisban súlyos mellrákot diagnosztizáltak nálam.”¹¹ 18 hónappal a daganat felfedezése után, 1997-ben halt bele a betegségbe.

Bár mellrákja bárkinek lehet, akinek van emlőszövege, ez a súlyos sorscsapás túlnyomórészt a nőket érinti. Jelenthet számukra korai halált, fájdalommal kísért elmúlást, életüket megnyomorító kezeléseket, vagy a kezelések utóhatásaként elszenvedett hosszú távú károsodásokat. Elvezíthetik a partnerüket, jövedelmüket, leromolhatnak a

képességeik, de daganatos betegként a társadalom ingoványja is mélyebbre húzza őket: az osztálypolitika, a nemi behatároltság, a színes bőrűeket egyenlőtlen mértékben sújtó halálózás, a zavaros útmutatások és kegyetlen kódosítások körforgása tovább nehezíti küzdelmüket.

Kevés betegség olyan veszedelmes a nők számára, mint az emlőrák, és még kevesebb jár ennyi gyötrellemmel. A szenvedés nemcsak magához a rákhoz kapcsolódik, hanem ahhoz is, amit írnak vagy nem írnak róla, vagy a dilemmához, hogy kellene-e írni róla, és ha igen, hogyan. Az emlőrák olyan betegség, amely zavaró formai kérdést vet fel.

Ezt a formai kérdést gyakran egymással versengő elhallgatások sorozatával válaszoljuk meg, illetve az elhallgatások magyarázatával és helyesbítésével. Lorde, a fekete bőrű, leszbikus, feminista költőnő szerint a hallgatás magához a rákhoz kapcsolódik, és a betegség körüli csend politikai töltetű: „Az a feladatom, hogy belakjam a csend tereit, amelyekkel eddig együtt éltem, és betöltsem őket önmagammal, míg hangjuk olyanná nem válik, mint egy verőfényes reggelé, vagy a messze zengő mennydörgésé.”¹² Sontag, a fehér bőrű, felső osztálybeli kultúrkritikus számára az elhallgatás a személyes dolgokat érinti. Feljegyzéseiben ezt írta, miközben arról gondolkodott, mi lehetne könyvének címe, mielőtt *A betegség mint metafora* mellett döntött: „Ha csak magunkra gondolunk, a halálra gondolunk.” Be nem fejezett utolsó művének negyedik lehetséges címe ez lett

volna: „A nők és a halál”. Egy gondolata: „A nők nem halnak meg egymásért. Nem lesznek »nővérek a halálban«.”¹³

Szerintem tévedett. A nők nem azért válnak „nővérekké a halálban”, hogy meghalnak egymásért, hanem attól, hogy ugyanolyan elidegenedetten kell elmúlniuk, mint nőtársaiknak. Attól válnak nővérekké, hogy női mivoltuk okozza halálukat. Eve Kosofsky Sedgwick queer teoretikus, akinél 41 éves korában, 1991-ben fedezték fel a daganatot, az emlőrákkultúra megdöbbentő, gyakran kegyetlen nemi behatároló hatásáról ír. Beszámol róla, hogy amikor megkapta a diagnózist, ezt gondolta: „A francba, azt hiszem, most már tényleg nőnek kell tekintenem magam.”¹⁴ Ahogy S. Lochlann Jain írja *Malignant* (Rosszindulatú) című könyvének „Cancer Butch” (A macsó rák) című fejezetében: „Egyetlen bájos kis diagnózis a mélybe ránthat, a női test archetípusos halálnemét szabva ki rád.”¹⁵ Sedgwick 2009-ben halt bele a betegségbe.

A nők, ahogy Sontag véli, talán nem halnak meg egymásért, de emlőrákban elmúlni nem jár áldozatok nélkül. A „tudatosság” korában legalábbis, amelyet a gyógymód helyett az arcunkba tolt jövedelmező kis rózsaszín szalag jelképez, azt sugallják, hogy a közjó érdekében mondjunk le – nem is annyira az életünkről, mint az életünk történetéről. Az emlőrák körüli csendet, amelyet Lorde annak idején meg akart tölteni, mára hangzavar váltotta fel, mivel napjainkban rendkívül sok szó esik erről a kórról.

Ma már nem az a nehéz, hogy megtörjük a hallgatást, hanem hogy ellene tudjunk hatni a gyakran fülsiketítő zajnak. Míg Sontag és Carson vonakodott attól, hogy önmagukat és a betegséget összekapcsolják, mostanság már elvárás, hogy az érintett nők ezt minden esetben megtegyék.

Bár Ackerrel ellentétben nem állítom magamról, hogy nem vagyok érzelgős, a következő mondat összeköt engem és a mellrákomat, ha nem is egy érzelgős, de mindenképp egy ideológiai történetben.

„41 éves koromban, 2014-ben emlőrákkal diagnosztizáltak.”

A mellrák formai problémája ezért egyben politikai is. Az ideológiai történet mindig olyan, hogy nem tudom, miért mondom el, mégis megteszem. Az emlőrák egyes szám első személyű említéséből „tudatosság” lesz, és ettől a betegség veszedelmesen otthonossá válik. Ahogy Jain is megfogalmazza, többé nem a hallgatás akadályozza leginkább az emlőrák gyógy módjának megtalálását: „Azzal, hogy a rák most már mindenütt jelen van, valójában sehol sincs.”¹⁶

A tudatosság rózsaszínbe öltöztetett mezejére az emlőrákkal szembesülők egyetlen csoportja léphet be: akik túléltek. Csak a győztesek arathatják le a babérokat. Aki el akarja mondani a rákkal folytatott küzdelme történetét, attól azt várják, hogy a gyógyulása történetét regélje el: hogyan győzte le a kórt liberális önmenedzselés segítségével.

A beszámolóban az elkülönült egyénről kell szólnia, aki lelkiismeretesen elvégezte az önvizsgálatot, eljárt mam-mográfiára, alávetette magát a kezeléseknak, közben a rák elleni küzdelemért rendezett öt kilométeres futásokon vett részt, biozöldségleveket ivott, és pozitívan gondolkozott. Ahogy Ellen Leopold a saját történetét elbeszélő *A Darker Ribbon* (Egy sötétebb szalag) című könyvében rámutat: a neoliberalizmus 1990-es években tapasztalt elterjedése megváltoztatta az emlőrákkal kapcsolatos narratíva elvárt jellemzőit: „A külvilágot adottnak tekintik, amely pusztán háttérül szolgál az egyéni dráma bemutatásához.”¹⁷

Ha valaki csak önmagáról ír, nem csupán a halálról ír, hanem a jelenlegi feltételek mellett a halál egy konkrétabb fajtájáról, vagy egy halálszerű állapotról, amelyhez nem kapcsolódik sem politika, sem közös cselekvés, sem szélesebb történeti háttér. Az emlőrák ipari kóreredete, az orvoslás nőellenes és rasszista történelmi háttere és gyakorlata, a kapitalizmus profithajszoló gépezete, valamint a szenvedés és halál egyenlőtlen eloszlása szegények és gazdagok között manapság jellemzően nem kerül szóba az emlőrákról szóló írásokban. Ha valaki csak magáról ír, talán a halálról ír – de aki a halálról ír, az mindenkiről ír. Ahogy Lorde papírra vetette: „A szívem fölé tetoválva ott egy lista azokról a nőkről, akik nem éltek túl, és mindig van rajta még egy hely: a saját nevemnek.”¹⁸

Sontag 1974-ben, diagnózisa évében, ezt írta naplójába: „Mostanáig egyszerre túl absztrakt és túl konkrét módon

gondolkodtam. Túl absztrakt: a halál. Túl konkrét: én.” Utána beismeri, hogy van egy középút: „egyszerre absztrakt és konkrét”. A középútat jelentő kifejezés, amely önmaga és a halál között áll, így hangzik: „nők”. „És ezzel – írja Sontag –, a halál egészen új univerzuma tárult a szemem elé.”¹⁹

INKUBÁCIÓ

1.

Amikor az asszisztens kimegy a szobából, fejemet a monitor felé fordítom, és próbálom értelmezni, amit látok – daganatokat, idegek hálózatát és az apró, világító betűket, amelyek a rendellenességet, a jövőmet vagy eljövendő halálomat írják meg. Az első tumor, amelyet ezen a képernyőn megláttam, egy sötét, kerek folt volt, és egy hosszú, göcsörtös ujj nyúlt ki belőle. Miközben a vizsgálóasztalon feküdtem, elővettem a telefonomat, és lefotóztam. Az a daganat az enyém volt.

A kórházi környezetben, fojtogató érzések közepette tudatosult bennem, hogy beteg vagyok. Azt a zöld, ujjatlan felsőt, levágott szárú nadrágot és szandált viseltem, amelyet minden nyáron – aztán jött a meglepetés. A légkondicionált levegőt betöltő komor, meggyőzően szakszerű orvosi szónoklat; a komoly, szürke ruhás nő, aki együttérzéssel festette elém közelgő végzetemet; a pánik; majd a diagnózis pontosítása; döbbent üzenetváltások a barátaimmal. Egy egész intézményrendszer lép be az életembe, mint valami nyomozó, amely olyan érzetek után kutakodik, amelyeket a célszemély (én) még nem tapasztalt, de majd fog.